

Complexnummer: 531386

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Complexnaam

NHW-Offensief voor Naarden, werk 4

Aantal complexonderdelen

6

Monumentnummers van complexonderdelen

531387, 531388, 531389, 531390, 531391, 531392

Woonplaats

Bussum

Gemeente

Gooise meren

Provincie

Noord-Holland

Locatie van het hoofdoject

Bussum, Offensief voor Naarden, werk no. IV

Complexomschrijving

Cluster 10. Complexomschrijving.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

De Nieuwe Hollandse Waterlinie vormde van 1815 tot februari 1940 de hoofddefensielinie van het Koninkrijk der Nederlanden. De 85 kilometer lange verdedigingslinie die is gebaseerd op een uitgestrekte waterbarrière gesteund door militaire versterkingen, strekte zich uit van de Zuiderzee bij Muiden tot aan de Biesbosch bij Werkendam. De breedte varieerde van slechts enkele honderden meters ten oosten van Utrecht, tot 7,5 km en zelfs meer dan 10 km in de Vijfheerenlanden. Het typisch Hollandse defensiesysteem van inundaties was de verbeterde voortzetting van de eens zo succesvolle (oude) Hollandse Waterlinie uit 1672. Het concept voor een waterlinie dateert al uit 1589, toen prins Maurits opdracht kreeg van de Staten van Utrecht en Holland om te onderzoeken hoe de jonge Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden op een zo efficiënt mogelijke manier kon worden verdedigd. Door een optimaal gebruik van de geografische omstandigheden kon een bijzondere verdedigingslinie worden aangelegd. Daar waar hoog Nederland overgaat in het laag gelegen poldergebied is het tamelijk eenvoudig om land onder water te zetten met behulp van sluizen of het doorsteken van dijken. Aan de tastbare onderdelen van deze voornamelijk 'papieren tijger' werd eeuwenlang gesleuteld. Na WOII speelde de Nieuwe Hollandse Waterlinie geen rol van betekenis meer in de hoofddefensie. En in 1951 werden veel onderdelen van de Linie gedeclineerd, waarmee de opheffing van de Linie als zodanig een feit was.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Een verbeterde Waterlinie

De grond- en waterslag voor een verbeterde nieuwe Hollandse Waterlinie werd gelegd in de Franse tijd in 1796/97 door de directeur der Hollandse Fortificatiën C.R.T. Kraijenhoff. In zijn Memorie betreffende de eerste of capitale Waterlinie beschrijft Kraijenhoff gedetailleerd hoe de (oude) Hollandse Waterlinie er toen voorstond en geeft hij aan hoe deze Linie verbeterd zou moeten worden. Tevens bepleit hij een oostwaartse verlegging van de Linie om de stad Utrecht binnen de Linie te brengen, beschermd door een aaneenschakeling van voorposten. Niet alleen omdat Utrecht een belangrijke garnizoensstad was, maar vooral om te voorkomen dat de vijand de waterhindernis zou kunnen aftappen. De aanbevelingen die hij deed vormden het concept voor wat later de Nieuwe Hollandse Waterlinie gaat worden. In 1811 werden de plannen zelfs door Keizer Napoleon goedgekeurd: La ligne de Naarden à Gorcum doit donc être considérée comme la vraie ligne de l'Empire. Mede vanwege militaire en politieke ontwikkelingen werd het plan echter niet verder uitgewerkt. Na het vertrek van de Fransen, bij de aanloop tot het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden in het najaar van 1814, diende Kraijenhoff opnieuw een nota in, waarin zijn voorstellen uit 1796 en 1811 waren geactualiseerd. Daarop besloot Koning Willem I in het voorjaar van 1815 tot de aanleg van een nieuwe Waterlinie, toen nog 'Utrechtse Linie' genoemd. De militaire en waterstaatkundige werken voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie zouden het grootste en duurste infrastructurele project worden dat ooit in Nederland is uitgevoerd.

Bouwen aan een perfect systeem

Evenals de 'Oude' Hollandse Waterlinie steunde de 'Nieuwe' op uitgebreide - maar nu beter beheersbare - inundaties, waarbij forten en batterijen de inlaatpunten (sluizen) beschermden en de niet te inunderen terreinstroken en andere accessen afsloten. Samen met de waterbouwkundige Jan Blanken, inspecteur-generaal van Waterstaat, ontwikkelde Kraijenhoff als inspecteur-generaal der Fortificaties (1814-1826) de 'natte' plannen voor de Nieuwe Waterlinie en werd opdracht gegeven aan majoor-ingenieur Willem Offerhaus voor de bouw van een fortenkring om Utrecht. Tot aan Nieuwersluis werd het tracé van de (oude) Hollandse Waterlinie langs de Vecht aangehouden. Vanaf Nieuwersluis volgde de nieuwe linie de Vecht, tot enkele kilometers ten noorden van Utrecht. Daar moest de linie oostelijk om de stad heen buigen, om vervolgens langs de Vaartse Rijn verder te gaan tot aan de sluizen van Vreeswijk aan de Lek. Voorts sloot de nieuwe Waterlinie aan op het zuidelijke tracé dat in 1787 was verplaatst naar de Diefdijk en de Linge. Er dienden vijf zogenaamde 'inundatiekommen' te komen met op de accessen permanente verdedigingswerken. Op een zestal cruciale plekken werden door Blanken ontworpen waaiersluizen gebouwd. Deze sluizen, die zelfs tegen hoog water in geopend konden worden, waren ideaal voor militaire inundaties. De inrichting van een optimaal inundatiestelsel en de aanleg van de onmisbare permanente verdedigingswerken duurden, met onderbrekingen, van 1815 tot 1886. Dat de realisatie van de nieuwe Waterlinie zoveel tijd kostte, had alles te maken met de (internationale) politieke en militair-technische ontwikkelingen en de ingrijpende infrastructurele en waterstaatkundige veranderingen gedurende de negentiende eeuw. We kunnen in die eeuw een viertal bouwperiodes onderscheiden. In de eerste fase van 1815-1826 werden de versterkingen rondom Utrecht gerealiseerd. Vervolgens bouwde de Dienst der Fortificatiën van 1841 tot 1864 de torenforten bij de rivieraccessen en tussen 1867-1872 vonden overal in de Linie verbeteringen plaats. Ten slotte werden tussen 1871 en 1886 de laatste forten van de Linie gebouwd. In de twintigste eeuw veranderden de militaire tactieken drastisch en werden veldversterkingen tussen de forten aangelegd met diverse werken van gewapend beton.

Bouwfases in de negentiende eeuw

Gedurende de eerste bouwperiode werd tussen 1816 en 1826 op de kwetsbare accessen rondom Utrecht een vijftal forten gebouwd. De eenvoudige werken bestonden uit aarden omwallingen, die precies in het hart van de te beveiligen weg of kade waren gelegen. De forten werden omgeven door een gracht en op de hoofdwal was de opstelplaats voor het geschut. De vorm en de omvang van de

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

forten werden bepaald door de breedte van het acces en de ligging van de inundatiemiddelen. Op de hoog gelegen - en dus niet te inunderen - Houtense Vlakte werden vier lunetten gebouwd. Deze V-vormige versterkingen werden voorzien van zware bakstenen bekledingsmuren. Ten zuiden van Utrecht bouwde men ter bescherming van de inundatiesluizen forten bij Jutphaas, Vreeswijk en Culemborg. De volgende bouwphase diende zich aan nadat Nederland in 1839 België als onafhankelijke staat had erkend. Reorganisatie en vernieuwing van het verdedigingsstelsel waren nodig. Koning Willem II besloot tot een geconcentreerde verdediging, met de Nieuwe Hollandse Waterlinie als hoofddefensielinie. De vestingen en linies aan de landsgrenzen dienden om een eventuele vijandelijke opmars te vertragen, zodat de inundaties van Waterlinie tijdig konden worden gerealiseerd. De tweede actieve bouwperiode van de waterlinie duurde van 1841 tot 1864 en vond plaats, ondanks ingrijpende bezuinigingen op defensie (de omvang van het leger werd gehalveerd). Onder leiding van genieofficier Merkes van Gendt werden op de dijkaccessen langs de rivieren torenforten gebouwd. Bij de rivieraccessen van de Vecht, Lek, Linge en Waal verrezen ronde bakstenen torenforten. In diezelfde periode kregen veel kleinere werken van de linie 'bomvrije' gebouwen o.a. in de vorm van vierkante wachthuizen binnen de redoutes. Met de Napoleontische term 'bomvrij' (à l' epreuve de bombe) bedoelde men dat ze bestand waren tegen contemporain geschut. Het waren veelal wachthuizen met zware, gemetselde muren. Enige versterkingen op de dijkaccessen in het Vechtplassengebied, die nog uit de Franse tijd dateerden, werden vervangen door eenvoudige forten of redoutes. In 1853 werd de Kringenwet ingevoerd die bepaalde dat er binnen cirkel van 1000 meter van de forten beperkte bouw- en beplantingsvoorschriften golden i.v.m. een vrij schootsveld. Binnen deze kringen vinden we dan ook soms houten bebouwing. In 1951 werd de Kringenwet opgeschort en in 1963 ingetrokken. Omstreeks 1864 leek de Nieuwe Hollandse Waterlinie min of meer voltooid. Maar ontwikkelingen voor en tijdens de Frans-Duitse oorlog van 1870 brachten talloze tekortkomingen aan het licht, zowel op bouwkundig en wapentechnisch, als op tactisch gebied. Kolonel Kromhout kreeg de taak om de organisatie van de Waterlinie beter te structureren. Er waren veel te weinig bomvrije onderkomens voor manschappen en bomvrije magazijnen voor munitie. Bovendien bleken de zware muren van de hoge torenforten lang niet zo 'bomvrij' als ze heetten te zijn. Maar ook de nieuwe en de verbeterde 'bomvrije' forten bleken kort na oplevering alweer verouderd. In de daaropvolgende jaren werden de kwetsbare torens daarom beveiligd. Om de torens tegen directe treffers te beschermen, werd een zogenaamde 'contrescarp' aangebracht, een halfgrondgaande aanaarding van een dik kleipakket of een gemetselde en aangeaarde galerij die los stond van de toren en daar in een ruime halve cirkelvorm omheen lag. Ook veel andere bomvrije wachthuizen kregen een stevige aardendekking. De derde bouwperiode (1867- ca. 1872) volgde o.a. na de uitvindingen van geschut met een getrokken loop (ca. 1860). Dit verdragende en nauwkeuriger geschut maakte duidelijk dat de werken in de Waterlinie toch zeer kwetsbaar waren. De forten misten dekkingsmogelijkheden voor manschappen en materieel. Er was behoefte aan bomvrije remises voor geschut en bomvrije kazernes voor de manschappen. Bovendien dienden de wallen te worden verzaaid. Door de toegenomen reikwijdte van de projectielen moesten de steden Naarden en Utrecht, die in de frontlinie kwamen te liggen, op grotere afstand worden verdedigd. Daarom werden vooruitgeschoven posten aangelegd. Het centraal gelegen Utrecht was al een kruispunt van wegen, maar werd sinds de jaren '60 ook een knooppunt van een nieuwe vorm van infrastructuur: de spoorwegen. De ring van zes oudere forten die Utrecht beschermden, lag ten opzichte van de mogelijke posities van vijandelijk geschut te dicht bij de stad. Daarom werd nog verder oostwaarts van de Domstad een tweede, vooruitgeschoven fortenkring aangelegd. Verder vonden langs de Lek verbeteringen plaats voor mogelijke onderwaterzettingen rond Utrecht: er kwam een nieuwe inlaatsluis bij Wijk bij Duurstede en er vonden verbeteringen plaats bij Honswijk. Begin jaren '70 realiseerde de regering zich dat het Nederlandse defensieapparaat de afgelopen dertig jaar sterk onder de bezuinigingen had geleden. Daarom diende de Minister van Oorlog de Vestingwet van 1874 in. Deze kende o.a. prioriteit toe aan de verbetering en vernieuwing van de Nieuwe Hollandse Waterlinie als hoeksteen van de Nederlandse verdediging. Binnen acht jaar moesten nieuwe werkzaamheden voor de hoofdverdedigingslinie worden verwezenlijkt (ruim 10 miljoen gulden). Daarmee ging men de vierde bouwperiode (ca. 1871-1886) in, die in feite een voortzetting was van de derde, maar op andere gronden. De Waterlinie was nog maar amper ingericht volgens de laatste eisen van een grote defensieve kracht, of in 1885 werd de brisantgranaat ingevoerd.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Tegen dit explosieve projectiel was geen fort bestand. L'histoire se repète: op slag waren de forten van de gemoderniseerde Waterlinie weer verouderd en dus onbruikbaar. De geschiedenis van de vestingbouw leert dat de ontwikkelingen van de verdedigingsmethoden voortdurend achterlopen op die van de aanvalswapens. De forten bleken niet meer geschikt als opstellingsplaats voor vestinggeschut. Om trefkans te voorkomen, moesten manschappen en geschut worden gespreid in het linielandschap. De forten vervulden nog wel een rol als stormvrij infanteriesteunpunt. Sindsdien speelde 'maskering'(camouflage) door beplantingen op en bij de forten een rol. In deze periode werden op veel forten, behalve fortwachterswoningen, ook houten genie- en artillerieloodsen gebouwd om het materieel in vredestand vochtvrij te stallen. Ondertussen vond toch op grote schaal nieuwbouw plaats in de Waterlinie. Van noord tot zuid verrezen nieuwe forten en batterijen in de Linie om een aaneengesloten 'snoer' van steunpunten op bepaalde afstand van elkaar te realiseren. Daarna kwam de fortenbouw tot stilstand. Het nut en de kracht van de kostenverslindende en snel verouderende forten van de Waterlinie stonden aan het eind van de negentiende eeuw ter discussie. Het accent werd van de zogenaamde 'dode weermiddelen' verlegd naar de levende, mobiele strijdkrachten die verspreid in veldversterkingen in de Linie zouden moeten opereren om een stormaanval met de nieuwste wapens te weerstaan.

WOI en WOII

Tijdens de mobilisaties van WOI en WOII werd een groot aantal veldversterkingen voor artillerie, infanterie en munitieopslag aangelegd. Loopgravenstelsels, groepsnesten, prikkeldraadversperringen, gevechtswagenversperringen en tankgrachten bepaalden het gezicht van de jongste Waterlinie. Ook bouwde men honderden betonnen groepsschuilplaatsen en vele mitrailleurkazematten tussen de forten in het linielandschap. Op en bij de forten verschenen de moderne golfplaten Nissen-hutten en Romney-loodsen voor diverse doeleinden.

OFFENSIEF VOOR NAARDEN, WERK NO. IV

Inleiding complex

Complex OFFENSIEF VOOR NAARDEN, WERK NO. IV, als enig overgebleven onderdeel van een vijftal werken die (terugtrekkende) bewegingen van het veldleger op de hoge gronden bij Naarden mogelijk moesten maken. De vestingstad Naarden ligt op de hoge gronden tussen het Naardermeer en de Zuiderzee, die een acces vormden tot Amsterdam. Vanwege de grote militaire betekenis is er veel strijd geleverd om Naarden. De verdedigingswerken in en rond de stad zijn steeds vernieuwd naar de jongste inzichten op militair-strategisch gebied. Naarden was een van de belangrijkste vestingsteden van de Oude Hollandse Waterlinie. De waterlinie was primair gebaseerd op inundatie van laag gelegen gronden, om zo de vijand de doorgang te beletten. Naarden lag echter op de hoge uitlopers van Het Gooi, waardoor de inundaties werden bemoeilijkt. Besloten werd de hoge gronden af te graven. Dit leidde niet tot het gewenste resultaat. De afgravingen werden halverwege de 19de eeuw gestopt. De vesting en de buitenwerken rond Naarden, het Fort Ronduit en de Werken aan de Karnemelksloot, waren inmiddels opgenomen binnen de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Vooral nadat de Vestingwet van 1874 van kracht werd, leidde dit tot een grootscheepse bouwcampagne om de bestaande werken van de waterlinie te verbeteren. Over het Offensief voor Naarden werd echter al vanaf 1858 druk gediscussieerd. De niet inundeerbare gronden van Het Gooi vormden immers een zeer zwakke plek in de waterlinie. Daarnaast maakte de voortdurende verbetering van het geschut de Vesting Naarden steeds kwetsbaarder. In 1866-1867 kwam een Staatscommissie tot de conclusie dat er een 'Offensief vóór Naarden' moest komen. Dit moest bestaan uit een aantal werken, die voldoende weerstand konden bieden om een zich terugtrekkend veldleger de kans te geven zich achter de vesting Naarden terug te trekken. De naam 'offensief' impliceert dat de werken ook een aanvallend doel hadden: er kon een uitval naar de vijand (offensief) gerealiseerd worden. Bij Utrecht had het fort Rijnauwen een soortgelijke functie; dit had als voordeel dat de vijand niet kon inschatten waar een aanval vandaan zou komen. In 1868-1870 werd het

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Hoofdwerk, Fort Werk IV, van het Offensief voor Naarden aangelegd, aan de Voormeulenweg in de toenmalige Bussumer Eng (Het werk is nu gelegen tussen de Dr. A. Kuyperlaan en de H.A. Lorentzweg). Het voorterrein werd afgegraven ten behoeve van de aarden omwalling van het fort. Vanwege de hoge ligging had het fort een droge, in plaats van een natte gracht en werd het voorzien van een gecreneleerde muur, dat wil zeggen een ommuring die was voorzien van schietgaten.

Op enige afstand, ter weerszijden van het Hoofdwerk, kwamen twee vleugelwerken tot stand: het linker vleugelwerk Werk III en het rechter vleugelwerk Werk V. De vleugelwerken hadden zicht op gebieden die niet vanuit het fort konden worden bestreken. In 1877 bouwde men meer naar het zuidwesten het Werk I (Werk aan de Koedijk) en Werk II (Bussum Vooruit). Met deze werken verkreeg het Offensief een betere aansluiting op de Werken aan de Karnemelksloot en de inundatiezones bij 's-Graveland. De Werken II, III en V waren aardwerken met een droge gracht, Werk I was een aardwerk met een natte gracht. Er kwam bovendien een geschutopstelling zonder aardwerk, maar wel met een natte gracht, tot stand: het Pannekoeken Fort. Het lag tussen tussen Werk I en de Werken aan de Karnemelksloot. Het aldus gecompleteerde Offensief voor Naarden vormde een halve cirkel rond de zuid- en oostzijde van de Vesting Naarden.

Door de veranderende oorlogsvoering, waarbij door middel van verbeterd geschut vanaf een steeds grotere afstand doel kon worden geraakt, bleek al snel dat de functie van het Offensief voor Naarden geen dienst zou kunnen doen voor een uitvallend leger, maar primair van belang zou zijn voor het opnemen van een zich terugtrekkend veldleger. Toch bleef het Offensief lange tijd ongewijzigd. Pas tijdens de mobilisatieperiode van 1914-1919 kwam een nieuwe Voorstelling rond Naarden tot stand, waartoe ook de infanteriestelling op de Fransche Kampheide behoorde. Deze Voorstelling verdedigde vanuit het veld zowel het Offensief als de daarachter gelegen Vesting Naarden. In 1926 werd het Offensief voor Naarden, samen met alle buitenwerken, als vesting opgeheven. Het Hoofdwerk IV werd in 1931 eigendom van de Gemeente Bussum.

Van het Offensief voor Naarden resteert alleen het Hoofdwerk, Fort Werk IV aan de Voormeulenweg in Bussum. Van de overige werken is alleen van Werk II, Bussum Vooruit, een stukje droge gracht met een grenspaal bewaard gebleven op de heide ten noorden van de Franse Kampweg. Momenteel heeft het verschillende particuliere gebruikers. Het beheer is in handen van de Stichting tot Behoud van Werk IV. In de periode 2005-2008 heeft een grootscheepse restauratie van het fort - inclusief de aardwerken - plaatsgevonden.

Ligging en relatie met andere complexen

Het complex OFFENSIEF VOOR NAARDEN uit 1868-1870 ligt in het noordoostelijke deel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en was bedoeld ter ondersteuning van de verdediging van de Vesting Naarden en de hoog gelegen gronden daaromheen. Naarden was van zeer groot militair-strategisch belang vanwege de directe toegang tot Amsterdam. De complexen Vesting Naarden, Offensief voor Naarden en Voorstelling Naarden / Infanteriestelling Fransche Kamp horen bij elkaar op zowel het macroniveau van de Nieuwe Hollandse Waterlinie als op het mesoniveau van de verdediging van dezelfde niet inundeerbare gronden die een acces vormden tot Naarden en van daaruit tot Amsterdam. Tussen het Offensief voor Naarden en de Voorstelling Naarden / Infanteriestelling Fransche Kamp bestaat op microniveau een verband vanwege beider functie om het zich terugtrekkende veldleger te kunnen opvangen en de gelegenheid te geven zich in de vesting Naarden terug te trekken. Ook de iets noordwestelijker gelegen Werken aan de Karnemelksloot en in het noorden het Fort Ronduit behoren tot de buitenwerken van de vesting Naarden; ze hebben op macro- en mesoniveau een vergelijkbare relatie met het Offensief voor Naarden.

Het complex OFFENSIEF VOOR NAARDEN heeft tevens een relatie met het complex Betonnen Werken Uitermeer-Hinderdam. Door de uitbreiding van het Offensief voor Naarden met de Werken I en II, in 1877, werd bewust aansluiting gezocht bij de inundatiegebieden

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

bij 's-Graveland, die tot het complex Betonnen Werken Uitermeer-Hinderdam behoren. Bijzonder is ook de relatie met het veel zuidelijk gelegen Fort Rijnauwen op de Houtense Vlakte bij Utrecht, dat eveneens de functie van offensief kende en mogelijkheden voor een tegenaanval gaf. De vijand wist niet vanuit welk offensief men een eventuele aanval kon verwachten.

Op organisatorisch en logistiek niveau stonden bijna alle voornoemde complexen in mei 1940 onder commando van Groep Naarden van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Een uitzondering was het complex Voorstelling Naarden / Infanteriestelling Fransche Kamp, dat onder commando van het veldleger stond. Een tweede uitzondering was het Fort Rijnauwen, dat onder commando stond van de Groep Utrecht, Vak Lunetten, van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

Omschrijving complex

Het complex OFFENSIEF VOOR NAARDEN, WERK NO. IV uit 1868-1870 is het enige bewaarde werk van in totaal van vijf werken die officieel tot het Offensief voor Naarden werden gerekend. Het polygonale Offensief werd tussen 1868 en 1877 in een halve cirkel om de oost- en zuidzijde van de Vesting Naarden aangelegd. Het Fort Werk no. IV ligt aan de Voormeulenweg in de bebouwde kom van Bussum, tussen een sportpark en Theater 't Spant. Het vlakke terrein van het sportpark is ontstaan door het afgraven van grond ten behoeve van de aardwerken van het fort. Het Werk no. IV heeft een hoge aarden omwalling (glacis) en een droge gracht met een gecreneleerde muur en verder zeer gave aardwerken waarin drie bomvrije gebouwen uit 1868-1870 zijn opgenomen. Op het middenterrein staat een gereconstrueerde fortwachterswoning uit 1868-1870 / 2006 en voor de muur aan de noordwestzijde een artillerieloods uit circa 1918. Aan de noordzijde van het fort is de droge gracht geëffend en werd bij de aanleg van het sportpark in de jaren dertig van de 20ste eeuw een deel van de gecreneleerde muur gesloopt. Mogelijk zijn nog sporen of resten van deze onderdelen in de grond aanwezig.

De bescherming van het complex OFFENSIEF VOOR NAARDEN, WERK NO. IV betreft de volgende complexonderdelen:

- FORTAANLEG
- GECRENELEERDE MUUR
- BOMVRIJ WACHTHUIS WEST
- BOMVRIJ WACHTHUIS OOST
- BOMVIJE POTERNE
- ARTILLERIELOODS

Waardering complex

Het complex OFFENSIEF VOOR NAARDEN WERK, NO. IV is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is aangelegd en daarna door anderen gedurende meer dan 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de en 20ste eeuw).

Het betreft hier een complex dat in eerste aanleg een voorbeeld is van een verdedigingswerk uit de periode 1868-1870. Over het Offensief voor Naarden werd reeds van 1858 uitvoerig gediscussieerd; het werd buiten de grote bouwcampagnes van de Nieuw Hollandse Waterlinie aangelegd. Het complex is een voorbeeld van een fort uit 1868-1870 met droge gracht en gecreeneerde muur, dienende ter accesverdediging vanwege de hoge ligging in Het Gooi. Het werk is aanvankelijk ook als offensieve stelling aangelegd.

* Ensemblewaarde en situationele waarden vanwege zijn ligging binnen het systeem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in het algemeen en in het bijzonder in de directe relatie tot de complexen Vesting Naarden, Voorstelling Naarden / Infanteriestelling Fransche Kamp en de hoge gronden van Het Gooi die een acces tot Naarden en van daaruit tot Amsterdam vormden. In dat verband bestaan er op macro- en mesoniveau ook verbanden met de overige buitenwerken van de Vesting Naarden, Fort Ronduit en de Werken aan de Karnemelksloot. Tevens is er een bewuste aansluiting op de inundatievelden van het complex Betonnen Werken Uitermeer-Hinderdam en een (indirecte) relatie met het fort Rijnauwen op de Houtense Vlakte bij Utrecht want een vijand kon niet weten uit welke richting hij een eventuele aanval kon verwachten. Tevens is er sprake van een ensemblewaarde vanwege de functionele en fysieke samenhang van de onderdelen van het complex. Aan de zijde van het sportpark is sprake van een enigszins gave relatie met het schootsveld.

* Krijgshistorische waarden als onderdeel van een aaneengesloten militaire verdedigingslinie tussen de voormalige Zuiderzee en de Biesbosch. Deze bestond hoofdzakelijk uit een samenhangend systeem van inundatievelden en bijbehorende inundatiemiddelen en van schootsvelden. Dit systeem werd aangevuld met diverse, uit verschillende perioden daterende typen gebouwde of aangelegde verdedigingswerken die dienden ter afsluiting van niet te inunderen terreinen of andere accessen.

* Archeologische waarden vanwege mogelijk in de bodem aanwezige sporen of resten van aardwerken, loopgraven, muurwerken en dergelijke.

* Het complex is uniek vanwege de aanwezigheid van de enige droge gracht met gecreeneerde muur in de Nieuwe Hollandse Waterlinie en als enig bewaard onderdeel van het Offensief voor Naarden, de in belangrijke mate volledige aardwerken, inclusief droge gracht, en vanwege het ernaast gelegen vlakke terrein (sportvelden), dat getuigt van de afgravingen die hier plaats vonden ten behoeve van de aanleg van de aardwerken van het fort.

* Het complex is gaaf bewaard, mede vanwege de restauratie in de jaren 2005-2008 waarbij het fort, inclusief de aardwerken en de fortwachterswoning, grotendeels naar de oorspronkelijke situatie is teruggebracht.

Monumentnummer*: 531387

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	11 januari 2013
Kadaster deel/nr	82687/99

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Bussum	Gooise meren	Noord-Holland

<i>Locatiennaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
Bussum	Offensief voor Naarden, werk no. IV

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Bussum	D			8121
Bussum	D			8122
Bussum	D			6704
Bussum	D			6703

*Omschrijving***

Cluster 10. Fortaanleg.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

FORTAANLEG met aardwerken, droge gracht, geschutopstelplaatsen, aarddekkingen, muurwerken, wegen- en padenstelsel, enz. als essentieel, in het derde kwart van de 19de eeuw toegevoegd bestanddeel van de verdediging van de Vesting Naarden. Naarden is van oudsher een belangrijke vestingstad, maar de vesting was kwetsbaar vanwege de hoge ligging op de uitlopers van Het Gooi, die een acces tot Amsterdam boden. Behalve de doorlopende vernieuwingen aan de vesting zelf, werden al vroeg ook buiten de stad verdedigingswerken aangelegd. Het Offensief voor Naarden kwam vanaf 1868 tot stand. Het bestond uit een hoofdwerk (Fort Werk IV) en vier flankerende aarden werken. De vijf werken lagen in een halve cirkel ten zuiden en oosten van Naarden. Het Fort Werk IV is hiervan als enige bewaard gebleven. Forten werden gewoonlijk geconstrueerd op basis van vooraf aangebrachte aardlichamen die als een fundering fungeerden en wegzakken in (een natte en slappe) bodem moesten voorkomen. Bij de bouw van de forten is, behalve dit gewoonlijk al tactisch 'voorgevormde' aardlichaam - dat op zichzelf reeds een weerbare rol kon vervullen - ook nog een specifieke aanleg gerealiseerd die bedoeld was om de defensieve kracht te vergroten, de veiligheid van de bezetting te waarborgen en intern en extern transport en verkeer te vergemakkelijken. Zo ontstonden er onder meer aarden dekkingen voor verschillende bouwwerken, om

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

ze minder kwetsbaar te maken voor inslagen van vijandelijk vuur, aarden wallen die de bebouwing en open terreinen dekten en de contouren bepaalden en verder ook bestrate paden en appelplaatsen.

Anders dan bij de meeste andere forten in de Nieuw Hollandse Waterlinie is bij het Fort Werk IV uit 1868-1870 geen sprake van een slappe ondergrond vanwege de hoge ligging op zand. Er werd gebruik gemaakt van hoge aarden wallen en een droge gracht met gecreneleerde muur, die binnen de Nieuwe Hollandse Waterlinie uniek te noemen zijn. Het glacis van het Fort Werk IV werd aangelegd door gevangenen van het Algemeen Dépôt van Discipline, de militaire strafgevangenis die destijds in de Weeshuiskazerne in Naarden was gevestigd. De aanleg van het fort werd in de loop der tijd gewijzigd door de veranderingen in het geschut. Dit was met name het geval tijdens de mobilisatie 1914-1919, toen een groot deel van het geschut buiten en vóór de forten werd geplaatst en veel forten werden aangepast aan mitrailleursofstellingen. Op Werk IV zijn bijvoorbeeld de emplacements ter weerszijden van de traversen op de poterne aangepast voor plaatsing van mitrailleurs.

Omschrijving

De FORTAANLEG van het spiegelbeeldig symmetrische, vijfzijdige Fort Werk IV bestaat uit een aarden wal (glacis) waarbinnen zich een droge gracht bevindt. Verder omvat de aanleg aardwerken, geschutopstelplaatsen, aarddekkingen, banketten, muurwerken, een wegen- en padenstelsel en de oorspronkelijk door middel van palen aangeduide, zogenoemde Militaire Landsgrond. De droge gracht, die circa 10 meter breed moet zijn geweest, omvat tevens een veelhoekige, gecreneleerde muur. De gracht volgt de vorm van de muur, die vijf uitstulpingen of 'oreillons' heeft, namelijk op elk van de vier hoekpunten en de vijfde centraal aan de stompe zuidoostzijde (frontzijde). Aan de binnenzijde van de droge gracht en de muur bevindt zich een hoge borstwering, vanaf waar het glacis en het daarachter liggende terrein onder vuur konden worden genomen. In de borstwering zijn twee bomvrije wachthuizen (op dit fort 'kazematten' genoemd) en een poterne opgenomen, alle aardgedekt. Het middenterrein in de keel van het fort is open en vlak. Van hieruit leiden, ter weerszijden van de ingang van de poterne, twee brede grashellingen (opritten) naar de bovenzijde van de borstwering. Ook zijn er twee kleinere opritten die tot achter de flanken van de borstwering leiden. De borstwering is voorzien van een walgang en emplacements (opstelplaatsen voor geschut). Bovenop de poterne en haaks op de borstwering, is een brede, verhoogde travers aangebracht. De gecreneleerde muur liep voorheen langs de hele noordzijde van het fort door, maar werd in de jaren dertig van de 20ste eeuw (bij de aanleg van het sportveld) deels gesloopt, waardoor er een brede opening ontstond. Buiten de muur aan de noordwestzijde staat de artillerieloods uit circa 1918. Eveneens aan de noordwestzijde bevindt zich de toegang tot het fort, via een (niet historische) brug over de droge gracht. Het fortterrein is alleen ter hoogte van de artillerieloods van klinkerbestrating voorzien en voor het overige van gras of aarde. Binnen de muren is geen beplanting aanwezig. Het glacis is inmiddels met bomen begroeid.

Waardering

De FORTAANLEG van Fort Werk IV is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is aangelegd en daarna door anderen gedurende meer dan 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Het onderdeel is een voorbeeld van een aarden aanleg met een zeldzaam voorkomende droge gracht uit 1868-1870.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is uniek vanwege de uit 1868-1870 daterende aanleg, die rond 2005-2008 grotendeels is gerestaureerd en daarmee als een van de weinige forten binnen de Hollandse Waterlinie vrijwel volledige, in hun functie herkenbare en van een scherpe contour voorziene aardwerken bezit, bestaande uit een droge gracht, een glacis en opritten naar de borstwering met walgang, banketten, traversen, opstelplaatsen voor geschut, enzovoort.

* Het onderdeel dateert uit 1868-1870 en is vanwege de restauratie in de periode rond 2005-2008 als zeer gaaf te bestempelen.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Omwalling

Functie

Hoofdwal

Monumentnummer*: 531388

Status rijksmonument
Inschrijving register* 11 januari 2013
Kadaster deel/nr 82685/132

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Bussum Gooise meren Noord-Holland

Locatiennaam Locatieomschrijving
Bussum Offensief voor Naarden, werk no. IV

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Bussum D 8122

Omschrijving**

Cluster 10. Gecreneleerde muur.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

GECRENELEERDE MUUR als zeldzaam, circumvallierend gebouwd onderdeel van de verdediging van het Fort Werk IV van het Offensief voor Naarden. Naarden is van oudsher een belangrijke vestingstad, maar de vesting was kwetsbaar vanwege de hoge ligging op de uitlopers van het Gooi, die een acces tot Amsterdam boden. Behalve doorlopende vernieuwingen aan de vesting zelf, werden reeds vroeg ook buiten Naarden verdedigingswerken aangelegd. Vanaf 1868 kwam het Offensief voor Naarden tot stand. Het bestond uit een hoofdwerk (Fort Werk IV) en vier flankerende werken. De vijf werken lagen in een halve cirkel ten zuiden en oosten van Naarden. Tot de bouwwerken op fort werk IV behoort een gecreneleerde muur, dat wil zeggen een muur die is voorzien van schietgaten. Dergelijke muren werden aan het einde van de 19de eeuw in Pruisen vrij veel toegepast, maar voor Nederland is deze uniek. Op de hoeken van de gecreneleerde muur zijn in totaal vijf uitstulpingen gebouwd, oreillons of 'oortjes' genaamd. Vanuit de 'oortjes' kon de droge gracht vóór de muur naar weerskanten onder vuur worden genomen. Ze moesten in oorlogstijd met hout en een laag aarde worden bedekt. Aan de noordwestzijde is de gecreneleerde muur bij de aanleg van een sportveld in de jaren dertig van de 20ste eeuw gedeeltelijk afgebroken. In de periode 2005-2008 heeft een restauratie plaatsgevonden, waarbij het afgebroken deel van de muur niet is gereconstrueerd.

Omschrijving

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

De in de droge gracht gelegen GECRENELEERDE MUUR uit 1868-1870 is meer dan 150 m lang, circa 3 meter hoog en opgetrokken in baksteen in kruisverband. De muur is spiegelbeeldig symmetrisch gebouwd en is afgewerkt met een ezelsrug en op sommige (gerestaureerde) delen met een vlakke hardsteenafdekking. De muur is aan de binnenzijde voorzien van lisenen. Zowel in als tussen de lisenen zijn op schouderhoogte smalle schietgaten aangebracht. Op de hoeken zijn in totaal vijf uitstulpingen of oreillons ('oortjes') aangebracht; vier op de (vrijwel haakse) hoeken en één op de centraal-frontale zeer stompe hoek. De gecreneleerde muur ligt aan de noordwestzijde, iets voor de uitgang van de bomvrije wachthuizen en loopt door tot aan de poterne, die twee uitgangen heeft aan de zuidoostzijde (frontzijde) van het fort.

Waardering

De GECRENELEERDE MUUR van het Fort Werk IV van het Offensief voor Naarden is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is aangelegd en daarna door anderen gedurende meer dan 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het onderdeel is een zeldzaam voorbeeld van een van schietgaten voorziene muur als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie uit de periode 1868-1870.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is uniek als enige gecreneleerde muur in de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

* Het onderdeel dateert uit 1868-1870 en is mede door de restauratie in 2005-2008 als zeer gaaf te bestempelen, uitgezonderd het sinds de jaren '30 ontbrekende en bij de restauratie niet gereconstrueerde deel van de centrale noordwestzijde.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531389

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	11 januari 2013
Kadaster deel/nr	82685/146

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Bussum	Gooise meren	Noord-Holland

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Bussum	D			8122

Omschrijving**

Cluster 10. Bomvrij wachthuis West.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

BOMVRIJ WACHTHUIS WEST als bomvrij, aardgedekt bouwwerk aan de noordwestzijde van de centrale as van het Fort Werk IV van het Offensief voor Naarden. Naarden is van oudsher een belangrijke vestingstad, maar de stad was kwetsbaar vanwege de hoge ligging op de uitlopers van het Gooi, die een acces tot Amsterdam boden. Behalve de doorlopende vernieuwingen aan de vesting zelf, werden hierom reeds vroeg ook buiten Naarden verdedigingswerken aangelegd. Vanaf 1868 kwam het Offensief voor Naarden tot stand. Het bestond uit een hoofdwerk (Fort Werk IV) en vier flankerende werken. De vijf werken lagen in een halve cirkel ten zuiden en oosten van Naarden. Tot de bouwwerken op Fort Werk IV behoren twee bomvrije wachthuizen. Beide wachthuizen hebben een iets andere indeling en verschillende functies. Samen omvatten ze ruimten voor manschappen, voor officieren, een keuken met bergruimte, een kruitmagazijn en privaten. De wachthuizen werden gebouwd in 1868-1870 en golden naar de toenmalige maatstaven als bomvrij, onder meer door de aan drie zijden en bovenop aangebrachte aarddekking. Door de invoering van de brisantgranaat vanaf 1885 was van een bomvrije situatie geen sprake meer en konden gebouwen van dit type als verouderd worden beschouwd. Op Fort Werk IV worden deze bomvrije wachthuizen 'de kazematten' genoemd.

Omschrijving

BOMVRIJ WACHTHUIS WEST uit 1868-1870 aan de noordwestzijde van het Fort Werk IV, vlak achter de gecreneleerde muur. Het werk is van dikke muren voorzien en aan alle zijden aangeaard (bomvrij). Het wachthuis is geheel opgenomen in de aardwerken van het fort, uitgezonderd de ongedekte voorgevel aan de noordzijde. De voorgevel is aan weerszijden voorzien van een vleugelmuur en heeft opgeklampte deuren en diepgelegen, van luiken voorziene vensters. De hoge gevel eindigt in een vlakke lijst met vlechtingen, met aan

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

weerszijden en er bovenop het aardwerk. De plattegrond van het gebouw is nagenoeg rechthoekig. De binnenruimten zijn van tongewelven en iets gebogen achterwanden voorzien.

Waardering

Het BOMVRIJ WACHTHUIS WEST van Werk IV is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is aangelegd en daarna door anderen gedurende meer dan 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het onderdeel is een voorbeeld van bomvrij, aardgedekt wachthuis uit 1868-1870.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel uit 1868-1870 is representatief als voorbeeld van een bomvrij wachthuis zoals deze ook elders in de Nieuwe Hollandse Waterlinie zijn gebouwd volgens een eensluidend stramien met toepassing van vergelijkbare bouwmaterialen, indeling en detaillering.

* Het onderdeel is gaaf bewaard omdat het wachthuis niet of nauwelijks is gewijzigd ten opzichte van de situatie in de bouwtijd.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Militair wachtgebouw

Functie

Wachtgebouw

Monumentnummer*: 531390

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	11 januari 2013
Kadaster deel/nr	82685/70

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>					
Bussum	Gooise meren	Noord-Holland					
<i>Straat*</i>	<i>Nr*</i>	<i>House letter*</i>	<i>Toev.*</i>	<i>Postcode*</i>	<i>Woonplaats*</i>	<i>Situering</i>	<i>Locatie</i>
dr. Abraham Kuyperlaan	1 D	D		1402 SB	Bussum		
dr. Abraham Kuyperlaan	1 D	D	1	1402 SB	Bussum		
dr. Abraham Kuyperlaan	1 D	D	2	1402 SB	Bussum		
<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>		<i>Appartement aanduiding</i>		<i>Grondperceel</i>	
Bussum	D					8122	

Omschrijving**

Cluster 10. Bomvrij wachthuis Oost.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

BOMVRIJ WACHTHUIS OOST als bomvrij, aardgedekt bouwwerk aan de noordoostzijde van de centrale as van het Fort Werk IV van het Offensief voor Naarden. Naarden is van oudsher een belangrijke vestingstad, maar de stad was kwetsbaar vanwege de hoge ligging op de uitlopers van het Gooi, die een acces tot Amsterdam boden. Behalve de doorlopende vernieuwingen aan de vesting zelf, werden hierom reeds vroeg ook buiten Naarden verdedigingswerken aangelegd. Vanaf 1868 kwam het Offensief voor Naarden tot stand. Het bestond uit een hoofdwerk (Fort Werk IV) en vier flankerende werken. De vijf werken lagen in een halve cirkel ten zuiden en oosten van Naarden. Tot de bouwwerken op Fort Werk IV behoren twee bomvrije wachthuizen. Beide wachthuizen hebben een iets andere indeling en verschillende functies. Samen omvatten ze ruimten voor manschappen, voor officieren, een keuken met bergruimte, een kruitmagazijn en privaten. De wachthuizen werden gebouwd in 1868-1870 en golden naar de toenmalige maatstaven als bomvrij, onder meer door de aan drie zijden en bovenop aangebrachte aarddekking. Door de invoering van de brisantgranaat vanaf 1885 was van een bomvrije situatie geen sprake meer en konden gebouwen van dit type als verouderd worden beschouwd. Op Fort Werk IV worden deze bomvrije wachthuizen 'de kazematten' genoemd.

Omschrijving

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

BOMVRIJ WACHTHUIS OOST uit 1868-1870 aan de noordoostzijde van het Fort Werk IV, vlak achter de gecreneleerde muur. Het werk is van dikke muren voorzien en aan alle zijden aangeaard (bomvrij). Het wachthuis is geheel opgenomen in de aardwerken van het fort, uitgezonderd de ongedekte voorgevel aan de noordzijde. De voorgevel is aan weerszijden voorzien van een vleugelmuur en heeft opgeklampte deuren en diepgelegen, van luiken voorziene vensters. De hoge gevel eindigt in een vlakke lijst met vlechtingen met aan weerszijden en er bovenop het aardwerk. De plattegrond van het gebouw is nagenoeg rechthoekig. De binnenruimten zijn van tongewelven en iets gebogen achterwanden voorzien.

Waardering

Het BOMVRIJ WACHTHUIS OOST van Werk IV is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is aangelegd en daarna door anderen gedurende meer dan 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het onderdeel is een voorbeeld van bomvrij, aardgedekt wachthuis uit 1868-1870.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel uit 1868-1870 is representatief als voorbeeld van een bomvrij wachthuis zoals deze ook elders in de Nieuwe Hollandse Waterlinie zijn gebouwd volgens een eensluidend stramien met toepassing van vergelijkbare bouwmaterialen, indeling en detaillering.

* Het onderdeel is gaaf bewaard omdat het wachthuis niet of nauwelijks is gewijzigd ten opzichte van de situatie uit de bouwtijd.

- Het onderdeel is gaaf bewaard omdat het wachthuis niet of nauwelijks is gewijzigd ten opzichte van de situatie in de bouwtijd.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Militair wachtgebouw

Functie

Wachtgebouw

Monumentnummer*: 531391

Status rijksmonument
Inschrijving register* 11 januari 2013
Kadaster deel/nr 82685/78

Woonplaats* Bussum
Gemeente* Gooise meren
Provincie* Noord-Holland

Kadastrale gemeente* Bussum
Sectie* D
Kadastraal object*
Appartement aanduiding
Grondperceel 8122

Omschrijving**

Cluster 10. Bomvrije Poterne.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

BOMVRIJE POTERNE als aardgedekte ondergrondse gang van het midden naar de zuidoostzijde van het Fort Werk IV binnen het Offensief voor Naarden. Naarden is van oudsher een belangrijke vestingstad, maar de stad was kwetsbaar vanwege de hoge ligging op de uitlopers van het Gooi, die een acces tot Amsterdam boden. Behalve de doorlopende vernieuwingen aan de vesting zelf, werden hierom reeds vroeg ook buiten Naarden verdedigingswerken aangelegd. Vanaf 1868 kwam het Offensief voor Naarden tot stand. Het bestond uit een hoofdwerk (Fort Werk IV) en vier flankerende werken. De vijf werken lagen in een halve cirkel ten zuiden en oosten van Naarden. Tot de bouwwerken op Fort Werk IV behoort een poterne, een aangeaarde 'ondergrondse' gang die het de manschappen mogelijk maakte veilig bepaalde delen van het fort te bereiken. De poterne van Fort Werk IV kon ook als wasplaats worden gebruikt. Aan de zuidoostzijde van de poterne was een portaal met privaten. Ter weerszijden van het portaal bevonden zich uitgangen naar de droge gracht achter de gecreneleerde muur. De poterne werd gebouwd in 1868 en gold naar de toenmalige maatstaven als bomvrij. Door de invoering van de brisantgranaat vanaf 1885 was van een bomvrije situatie geen sprake meer en konden gebouwen van dit type als verouderd worden beschouwd.

Omschrijving

De BOMVRIJE POTERNE van Fort Werk IV uit 1868 ligt centraal op het fort en loopt vanaf het middenterrein door tot achter de gecreneleerde muur in de droge gracht aan de zuidoostzijde van het fort. Het is een bakstenen werk met dikke muren, die vrijwel volledig zijn aangeaard en naar toenmalige maatstaf bomvrij waren. De poterne is vrijwel geheel opgenomen in het aardwerk van het fort, maar kent ongedekt metselwerk aan de keelzijde (noordwest) van het fort en de zuidoostzijde (frontzijde). De noordwestgevel

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

wordt geflankeerd door twee iets schuin geplaatste vleugelmuren die van een hardsteendekking zijn voorzien. In deze hoge voorgevel is een opgeklampte, getoogde, enkelvoudige deur met bovenlicht aangebracht, waarnaast twee kleine door middel van luiken afgesloten vensters. De poterne is circa 40 meter lang, rechthoekig van vorm en overdekt met een tongewelf. Aan de achterzijde (zuidoostzijde) is een portaal afgescheiden dat via getoogde deuren aan weerszijden toegang biedt tot de droge gracht bij de gecreneleerde muur en dat puntvormig is uitgebouwd tot in de droge gracht van het glacis.

Waardering

BOMVRIJE POTERNE

Het onderdeel BOMVRIJE POTERNE is van algemeen belang vanwege:

- * Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is aangelegd en daarna door anderen gedurende meer dan 125 jaar is versterkt en verbeterd.
- * Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het onderdeel is een voorbeeld van een bomvrije poterne uit 1868-1870.

- * Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.
- * Het onderdeel uit 1868 is representatief als voorbeeld van een bomvrije poterne zoals die ook elders in de Nieuwe Hollandse Waterlinie zijn gebouwd volgens een vergelijkbaar stramien en met toepassing van vergelijkbare bouwmaterialen.
- * Het onderdeel is gaaf bewaard omdat de poterne niet of nauwelijks is gewijzigd ten opzichte van de situatie in de bouwtijd.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Omwalling

Functie

Poterne

Monumentnummer*: 531392

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	11 januari 2013
Kadaster deel/nr	82685/93

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Bussum	Gooise meren	Noord-Holland

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Bussum	D			8122

Omschrijving**

Cluster 10. Artillerieloods.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

ARTILLERIELOODS als niet bomvrij, gebouwd onderdeel van het Fort Werk IV binnen het Offensief voor Naarden. Naarden is van oudsher een belangrijke vestingstad, maar de stad was kwetsbaar vanwege de hoge ligging op de uitlopers van het Gooi, die een acces tot Amsterdam boden. Behalve de doorlopende vernieuwingen aan de vesting zelf, werden hierom reeds vroeg ook buiten Naarden verdedigingswerken aangelegd. Vanaf 1868 kwam het Offensief voor Naarden tot stand. Het bestond uit een hoofdwerk (Fort Werk IV) en vier flankerende werken. De vijf werken lagen in een halve cirkel ten zuiden en oosten van Naarden. Tot de bouwwerken op Fort Werk IV behoorde van oorsprong een houten artillerieloods. Deze werd op oudejaarsdag 1917 verwoest door brand. Niet lang daarna is op dezelfde plaats, aan de noordwestzijde buiten de gecreneleerde muur, een nieuwe loods gebouwd, ditmaal echter van het minder brandbare baksteen. De loods was bedoeld voor de opslag van artilleriesmaterieel.

Omschrijving

Bakstenen ARTILLERIELOODS uit circa 1918, van één bouwlaag hoog onder zadeldak, met de nok evenwijdig met het noordwestelijke deel van de gecreneleerde muur van het Fort Werk IV. De loods heeft een rechthoekige plattegrond en meet circa 40 x 9 m. De zijgevels zijn voorzien van lisenen waartussen schuifvensters met luiken en enkelvoudige deuren. De kopse gevel (westgevel) bevatte in oorsprong alleen een dubbele houten deur. De topgevel is voorzien van een luik en eindigt in een houten windveer met eenvoudige makelaar en sierspanten.

Waardering

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

De ARTILLERIELOODS is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is aangelegd en daarna door anderen gedurende meer dan 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de en 20e eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (20e eeuw).

Het onderdeel is een voorbeeld van een bakstenen artillerieloods uit circa 1918.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is een representatief voorbeeld van een artillerieloods met vergelijkbare hoofdvorm, indeling, detaillering en materiaaltoepassing, die op meerdere forten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zijn gebouwd, maar die lang niet overal zijn bewaard.

* Het onderdeel is gaaf bewaard omdat het qua bouwmassa, indeling en detaillering vrijwel ongewijzigd is ten opzichte van de bouwtijd en omdat de loods zich in het veld goed in zijn oorspronkelijke situering en functie laat herkennen.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie